

Lex Veldboer (Erasmus Universiteit Rotterdam)
Nanne Boonstr (Verwey-Jonker Instituut)
Jan Willem Duyvendak (Verwey-Jonker Instituut)

m.m.v. Jodi Mak (Verwey-Jonker Instituut)

Agressie in de sport

Fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport: ervaringen en verklaringen

SAMENVATTING

Kromme Nieuwegracht 6

3512 HG Utrecht

Telefoon 030-2300799

Fax 030-2300683

e-mail: secr@verwey-jonker.nl

www.verwey-jonker.nl

Utrecht, april 2003

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1

- 1.1 Inleiding
- 1.2 Het onderzoek
- 1.3 Opzet van het rapport

HOOFDSTUK 2 SPORT EN AGRESSIE: EEN RONDGANG LANGS DE LITERATUUR

- 2.1 Inleiding
- 2.2 Definities van agressie in de sport
- 2.3 Onderscheid naar vormen van sportagressie
- 2.4 Waar zit de agressie?
- 2.5 Wie gaan er over de schreef?
- 2.6 Wat is de bron van agressie?
- 2.7 Agressie in de sport: de balans

HOOFDSTUK 3 ROTTERDAMMERS OVER AGRESSIE IN DE AMATEURSPORT

- 3.1 Rotterdammers aan het woord
- 3.2 De grens tussen sportief en onsportief gedrag
- 3.3 Persoonlijke ervaring: getuige of betrokkene bij agressiviteit in de sport
- 3.4 De ernst van de situatie
- 3.5 Welke factoren vergroten de kans op agressie?
- 3.6 Is agressie in de sport aanleiding om te stoppen?
- 3.7 Maatschappelijke kwestie of een sportprobleem?
- 3.8 Instrumenten om agressie te voorkomen
- 3.9 Resumé

HOOFDSTUK 4 HET ROTTERDAMSE AMATEURVOETBAL EN AGRESSIE: EEN KWALITATIEVE ANALYSE

- 4.1 Inleiding
- 4.2 Stellingen
- 4.3 Een analyse van de interviews op hoofdlijnen: ervaren agressie verklaard
- 4.4 Aangedragen oplossingen om agressie tegen te gaan

HOOFDSTUK 5 SAMENVATTING EN ADVIEZEN VOOR BELEIDSINTERVENTIES

- 5.1 Inleiding
- 5.2 Hoe ontstaat agressief gedrag in de sport?
- 5.3 Wat is het Rotterdamse beeld?
- 5.4 Beschouwing
- 5.5 Adviezen voor beleidsinterventies

LITERATUUR

BIJLAGE 1

BIJLAGE 2

BIJLAGE 3

BIJLAGE 4

Hoofdstuk 5

Samenvatting en adviezen voor beleidsinterventies

5.1 Inleiding

Sport wordt gekenmerkt door uitersten. Het verenigt en verdeelt, het is gezond en destructief, het is aan regels gebonden en expressief. En sport is fair, sport is foul. Overheden en sportorganisaties zijn in deze door Eitzen geschetste spanningsvelden geneigd vooral de zonnige zijde op te kijken. De positieve kanten van sport worden benadrukt en (breedte)sport wordt voor diverse maatschappelijke doeleinden ingezet. Zo wordt sport onder andere gezien als een heilzaam middel tegen maatschappelijke agressie. Sport biedt personen die in de maatschappij over de schreef gaan een gezonde, verenigende, discipline bijbrengende en faire uitweg. Door de uitgedragen boodschap dat sport goed doet en de samenleving van problemen *ontlast*, bekommer(d)en zich nog maar weinigen om de vraag of het ook echt goed gaat, of de sport niet zelf door agressie zwaar wordt *belast*. Evenmin komt aan de orde of agressie in de sport wel zo heilzaam is voor de samenleving. Dergelijke vragen mogen echter niet blijven liggen.

Eerder hebben we onderzocht hoe binnen de sport de integratie van minderheden feitelijk verloopt. Nu is gekeken of en in hoeverre de sport zelf in de problemen raakt door agressie en welke uitwerking dit heeft. Het onderzoek heeft als doel het in beeld brengen van de ervaren fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport en het analyseren van verklaringen voor agressief sportgedrag. Tot slot moet het onderzoek aanknopingspunten bieden voor beleid om agressie in de sport in de toekomst te verminderen. De volgende drie onderzoeksvragen staan daarbij centraal:

1. *Hoe ontstaat agressief gedrag?*

Welke sportfactoren spelen een rol bij het ontstaan van agressie in de amateursporten? Welke maatschappelijke factoren spelen mee? Wie zijn de betrokkenen en welke rol spelen ze (sporters / coaches / scheidsrechters / ouders)?

2. *Wat is het Rotterdamse beeld?*

Hoe ernstig beoordelen Rotterdammers de situatie? Welke ervaringen zijn er met agressie in de sport? Waar doet sportagressie zich vooral voor en wie zijn er bij betrokken? Is sportagressie een reden om te stoppen met sporten? Welke problemen en oplossingen worden gesignaleerd in het Rotterdamse amateurvoetbal?

3. *Wat zijn aanknopingspunten voor beleidsinterventies?*

Waar liggen op basis van de onderzoeksbevindingen mogelijkheden voor het bijstellen van huidig of het ontwikkelen van nieuw gemeentelijk- bonds- en/of verenigingsbeleid om agressie in sport te verminderen dan wel in de toekomst te voorkomen?

5.2 Hoe ontstaat agressief gedrag in de sport?

De maatschappelijke definitie van agressie past niet altijd op de sport. Wat in de samenleving onwettig is (een ander slaan) is bij sommige sporten juist de bedoeling (boksen). In de sport wordt gesproken van agressie wanneer volgens de sportprincipes sprake is van afwijkend en destructief handelen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar bewust (vooropgezet) en onbewust (roekeloos) gedrag, en naar het toebrengen van fysieke of verbale schade. Zeker bij sporten waar contact geoorloofd is, maar niet heel streng gecodeerd is, waar de grenzen over wat mag en niet mag soms stilzwijgend zijn opgerekt en waar de waarneming niet altijd optimaal kan zijn, is de kans op agressie groot. Of een actie ook daadwerkelijk als agressie wordt ervaren, hangt sterk af van interpretatieverschillen binnen de sport, maar ook daarbuiten wordt er verschillend tegenaan gekeken.

De kans op agressie binnen en buiten het veld is het grootst bij mannen, adolescenten, laagopgeleiden, stadsbewoners en bij bepaalde etnische groepen. Discussie bestaat of de verschillen in agressiegraad bij sporten samenhangen met een oververtegenwoordiging van dergelijke risicogroepen of met de agressiegevoeligheid van bepaalde sporttakken. In de kern gaat het dus om de vraag of ernstig onsportief gedrag voortkomt uit de sport zelf of uit de samenleving. Herschikt naar de uitersten van sportspecifieke en algemeen maatschappelijke verklaringen dienen zich de volgende theorieën aan:

Sportspecifieke verklaringen:

- Sportfrustraties. Ongunstig verloop van de wedstrijd leidt tot negatieve opwinding en spanning.
- Verharding van de sport. Bewust hard spel om te winnen.
- Tekort aan toezichthoudend en gezaghebbend sportkader (scheidsrechters, trainers, leiders).
- Directe negatieve beïnvloeding van de sporter tijdens wedstrijden door belangrijke anderen (medespelers, ouders, trainers, supporters en tegenstanders).
- De indirecte 'grensverleggende' invloed van profsport en (multi)media.

Algemeen maatschappelijke verklaringen:

- Frustraties thuis. Sport als – onbewuste - uitlaatklep voor individuele frustraties uit het dagelijkse leven (catharsisfunctie).
- De indirecte opvoeding tot assertief burgerschap werkt door op het sportveld en slaat om in agressiviteit (meer uitdelen, minder kunnen incasseren).
- Subculturele oriëntaties (sterk onderscheidende groepsgevoelens) werken door en worden versterkt in de sport.
- Ongelijkheid in de samenleving. Stigmatisering, sociale (zelf)uitsluiting en discriminatie werken door in de sport (gevestigden versus buitenstaanders).

Velen verdedigen het idee dat agressie in de sport het product is van (een combinatie van) maatschappelijke problemen. De gedachte heerst dat de wandaden op en rond het sportveld een afspiegeling zijn van de ontwikkelingen en spanningen in de samenleving. Een veel gehoorde stelling is dat er op het sportveld 'directe' lijntjes gelegd kunnen worden met sociale achtergronden, toenemende mondigheid, laat-maar-waaien-opvoeding en verschillen in culturele opvattingen over gezag en saamhorigheid. Die opstelling suggereert dat agressie op het sportveld weinig anders is dan in het verkeer, op pleinen, op scholen in het openbaar vervoer e.d. Het achterliggende idee is dat dezelfde mensen agressief worden en dat de ene keer het sportveld en de andere keer de snelweg of een stadsplein daarvan het podium is.

Tot op zekere hoogte is het uitdragen van die één-op-één relatie zeer plausibel. Sport weerspiegelt voor een belangrijk deel het agressieniveau in een samenleving. Maar de sport 'volgt' niet alleen maar de maatschappelijke trends. Een dergelijke vergelijking gaat op een aantal punten mank. Allereerst is sport veel minder een publiek domein dan straten en pleinen. Sport is niet anoniem, het is bovendien ingebed in tal van regels, codes en sancties die als bekend mogen worden verondersteld en die in meer of mindere mate geïnternaliseerd zijn. Bovendien kan op elk sportief treffen altijd - maar niet altijd even goed - worden toegezien.

Een tweede reden waarom sport niet zo maar gelijkgesteld kan worden aan andere sociale terreinen waar agressie voorkomt, is de impliciete erkenning bij bepaalde (team)sporten dat een zekere mate van agressie een vaststaand onderdeel van het spel is geworden. Het is tot op zekere hoogte sporteigen om de grenzen van het toelaatbare op te zoeken. Onreglementaire agressie wordt binnen sommige takken van sport breed geaccepteerd als een middel om het doel te bereiken (overtredingen als vorm van informeel geaccepteerde wedstrijd tactiek). De sport heeft dus als het ware een eigen subculturele kijk op agressie. Die perceptie wordt mede in stand gehouden door voor sporters relevante anderen (ouders, coach, peers) en heeft ook

zijn eigen logica in actie- reactiepatronen tussen tegenstanders die vaak te herleiden zijn naar in het spel 'ingebakken' emoties en frustraties.

Agressie op het veld is dus deels wel, maar niet uitsluitend te duiden als een maatschappelijk verschijnsel. Sport wordt niet 'slechts' belast door externe problemen, zoals toenemende assertiviteit en moeizame inter-etnische verhoudingen, maar veroorzaakt zelf ook agressie door grensverleggend wedstrijdgedrag. Maatschappelijke en sportspecifieke verklaringen voor agressie spelen beide mee en werken op elkaar in.

5.3 Wat is het Rotterdamse beeld?

Na deze algemene schets van verklaringen voor het ontstaan van agressie in de sport, zoomt het onderzoek in op de specifieke Rotterdamse situatie. Dit onderdeel is onderverdeeld in twee stappen.

Ten eerste een kwantitatief gedeelte, waarbij de meningen en ervaringen van de Rotterdamse bevolking centraal staan en ten tweede een kwalitatief onderzoek gericht op de Rotterdamse amateurvoetbal. Achtereenvolgens geven we een samenvatting van deze twee onderdelen.

De Rotterdamse bevolking over agressie in de sport

Op basis van een representatieve steekproef kan worden geconcludeerd dat Rotterdammers inzake sport en agressie een deskundig publiek vormen. Niet geheel tot hun eigen zin, want de incidenten die ze benoemen en de ontwikkelingen die ze zien zijn niet positief. Eén op de drie Rotterdammers is persoonlijk getuige geweest van incidenten bij wedstrijden in de amateursport. Agressie in de sport is volgens de Rotterdammers een regelmatig verschijnsel dat de laatste jaren is toegenomen en verhard. Clubsporters en ex-clubsporters uiten zich het meest negatief over het huidige agressiepeil. Dit is extra opvallend omdat zij een sportincident veel minder snel als onsportief bestempelen dan (ex)sporters zonder clubverband of niet sporters. Ook zijn er op dit punt verschillen tussen de seksen: vrouwen benoemen iets sneller onsportief en (mede daardoor) is het sportplezier bij vrouwen eerder aangetast door vormen van agressie dan bij mannen. Agressie in de sport lijkt dan ook hoofdzakelijk een mannenprobleem te zijn (mannen zijn significant vaker getuige of betrokken).

Is het ook vooral een voetbalprobleem? Volgens de meerderheid van de respondenten is dit het geval. De kans op agressie is in de ogen van de respondenten afhankelijk van het soort sport (met name teamsporten en daarbinnen voetbal), het niveau van de sport (prestatie), de aantallen toeschouwers en de leeftijd (jong). Etniciteit speelt volgens de ondervraagden in mindere mate een rol. Een opvallende constatering is dat agressie de actieve en passieve sportdeelname in gevaar brengt. De Rotterdammer geeft aan dat hij of zij zal uitwijken naar andere sporten of zelfs stopt met (bezoeken van) sporten als zich regelmatig wantoestanden voordoen. De oplossing van het probleem moet vooral worden gezocht in stringenter regelgeving en in het investeren in de kwaliteit van trainers.

Het Rotterdamse amateurvoetbal

De algemene opinie van Rotterdammers is duidelijk: agressie in de sport is de laatste jaren toegenomen en verhard. Ook zou het hoofdzakelijk een probleem zijn dat bij het voetbal speelt. Hoe komt het nu dat voetbal meer ontvankelijk voor agressie is? Om dit te verklaren hebben we het Rotterdamse amateurvoetbal door middel van groepsinterviews nader onder de loep genomen. Deze interviews hebben vele verklaringen voor de agressie in deze sport opgeleverd. Teruggebracht tot de kern strijden drie visies om voorrang, namelijk: (1) verharding van het voetbal, (2) de context van de sportbeoefening, (3) de samenstelling van het Rotterdamse spelersbestand.

1. Verharding van het voetbal

Voetbal is een team- en contactsport waarbij relatief veel mag en waar de scheidsrechter lang niet alles kan zien. Dat werkt in de hand dat de grens van het toelaatbare wordt opgezocht en soms overschreden. Heel veel aanstoot wordt er niet aangenomen, veel geïnterviewden accepteren deze ontwikkeling. Voetballen vergt een assertieve opstelling, zo heet het en de wedstrijd-leiding moet maar vaststellen waar de grens ligt. Probleem is echter dat er tegelijkertijd weinig gezag wordt toegekend aan die scheidsrechter. Omdat de spoeling dun is, is de kwaliteit van de arbitrage volgens de geïnterviewden (inclusief de scheidsrechters zelf) gedaald. En hier gaat het volgens velen mis. Het harde spel leidt tot overtredingen en irritaties en als de scheidsrechter dan niet goed optreedt, worden de irritaties groter en gaan sporters 'het recht in eigen hand' nemen. Opvallend is daarbij dat volgens de focusgroep vooral op lager niveau (waar plezier en gezelligheid voorop heten te staan) voetballers hun zelfbeheersing eerder verliezen en gaan schelden, schoppen of slaan. Op het prestatieniveau staat nog een zekere rem op agressief gedrag (een schorsing kan leiden tot het verspelen van de basisplaats, een rode kaart schaadt het teambelang), terwijl op het lagere niveau dergelijke remmingen ontbreken en het gedrag eerder ontspoord.

2. De context van de sportbeoefening

In deze visie wordt de bron van agressie gezocht in de tweede ring rond de sporters: de begeleiders zoals coaches en trainers, de bestuurders en de toeschouwers. Die laatste categorie bestaat in de amateursport (met uitzondering van de eerste elftallen) vaak uit verwanten. Met name bij de junioren zijn er veel ouders die volgens de geïnterviewden problemen veroorzaken. Ouders die zich laten meeslepen door het spel, die hun eigen kind fanatiek coachen en hen soms opjutten om overtredingen te maken. Regelmatig dagen ze ook het gezag van scheidsrechters en coaches uit (door bijvoorbeeld een wisselbeurt van hun kind niet te accepteren). Uit de interviews spreekt dat niet alleen bij pupillen en junioren, maar ook bij senioren het gedrag van coaches of trainers het verschil kan maken om de gemoederen bedaard te houden in en om het veld. Als de coach zelf niet rustig blijft, maar bijvoorbeeld vooroploopt bij het verbaal attaqueren van de scheidsrechter (en zodoende diens gezagspositie uitholt) gaan spelers en omstanders zich eerder misdragen.

3. De samenstelling van het Rotterdamse spelersbestand

Een veel gehoorde visie is dat het amateurvoetbal in Rotterdam groepen herbergt waarbinnen agressief gedrag 'standaard meer voorkomt' en dat vervolgens op het sportveld tussen die 'vatbare' groepen ook sneller agressie ontstaat. Er wordt daarbij aangegeven dat het Rotterdamse amateurvoetbal eenzijdiger is geworden op het gebied van sociaal-economische achtergrond (een oververtegenwoordiging van lagere inkomensgroepen). Dit leidt ertoe dat meer probleemgedrag van thuis of van de straat doordringt op de voetbalvereniging. Tegelijkertijd wordt gesteld dat de culturele achtergrond van Rotterdamse voetballers steeds diverser is geworden.

Bezien naar etniciteit is het Rotterdamse amateurvoetbal het stadium van een grote groep gevestigden en een kleine groep nieuwkomers al lang gepasseerd. Feitelijk is iedereen (culturele) minderheid geworden. Dit heeft geleid tot een gebrek aan algemeen gedeelde codes en tot uiteenlopende omgangsproblemen. Vaak ontbreekt letterlijk een gemeenschappelijke taal. De verschillen in culturele achtergrond worden op het veld nauwelijks overbrugd. Integendeel, de mentale afstand tussen groepen blijft tijdens het voetballen vaak gehandhaafd of wordt zelfs uitvergroot in stereotypen. Deze spanningen op het vlak van sportieve en sociale concurrentie zijn volgens velen voelbaar bij wedstrijden tussen autochtone en allochtone teams.

4. Een combinatie van de factoren?

Bij vele geïnterviewden is de derde en laatste visie de hoofdlijn van het betoog. Dat wil niet zeggen dat de andere twee visies niet worden onderschreven. De aangedragen oorzaken zijn immers niet noodzakelijkerwijs concurrerend met elkaar. Ze kunnen elkaar zelfs versterken. Een geringe kadervorming op een club (visie 2) gecombineerd met een zeer sterke onderlinge groepsbinding (zie visie 3) kan bijvoorbeeld verklaren waarom sommige allochtone voetbalclubs vaak negatief scoren.

Een dergelijk verfijnder onderscheid (tussen bijvoorbeeld allochtone verenigingen die goed bezig zijn en verenigingen die nauwelijks optreden tegen agressie) wordt echter maar spaarzaam gemaakt. De sociaal-culturele samenstelling of achtergrond wordt vaak als een op zichzelf staande complicatie opgevoerd.

Dat de sportieve en sociale concurrentie op de Rotterdamse voetbalvelden een sterk stempel zet op de sportbeleving, spreekt ook uit de voorkeur voor wedstrijden tegen tegenstanders van buiten de stad. Zowel allochtone als autochtone voetballers geven aan dat in Rotterdam (alsmede in Schiedam en Vlaardingen) de sfeer veel harder is dan in de omliggende regio. Enkele teams hebben zich dan ook ingeschreven voor andere competities. Om weer recreatief te kunnen voetballen ontstaat er zo een (vooralsnog) kleine witte – en zwarte – vlucht uit de stad.

5.4 Beschouwing

Op basis van de belangrijkste onderzoeksbevindingen staan nog een aantal vragen open. Zo lijken de gegevens elkaar tegen te spreken op het punt van de inter-etnische verhoudingen op het sportveld. In de enquête relateren de Rotterdammers agressie nauwelijks aan etnische achtergronden, terwijl in de voetbalinterviews veelvuldig wordt gerefereerd aan diversiteitsproblemen. Daarnaast wijzen zowel de sporttheorie als de ervaring van Rotterdammers uit dat prestatieteams gevoeliger voor agressie zijn dan recreatieve teams. Uit de interviews bij voetbalclubs spreekt echter een omgekeerd beeld.

De verschillen bij de (inter-)etnische dimensie tussen de enquête en de interviews zijn mogelijk terug te voeren op het onderscheid in methodes en de daaruit voortvloeiende vraagstelling. In de enquête is direct op de persoon af gevraagd of de kans op agressie groter is bij allochtone teams. Daar kon men het mee eens of oneens zijn of een neutrale score invullen. Veel meer smaken (en nuances) zijn er dan niet. Daarbij komt dat deze feitelijke vraag mogelijk voor een deel normatief is geïnterpreteerd ('zijn allochtonen vaker de schuldige partij?'). Waarschijnlijk verklaart dit mede de sterk neutrale score. Bij de interviews was het mogelijk een verfijnder beeld op te stellen. Een veel indirectere vraag ('wanneer gaat het mis?') was hier het uitgangspunt voor een langdurig gesprek. Het onderwerp etniciteit kwam dus niet meteen op tafel, maar kon al verhalend worden ingebracht en van een kader worden voorzien.

Een misschien belangrijker verklaring is dat voetbal bij uitstek een gemengde sport is. Zowel autochtonen als allochtonen beoefenen het massaal. Maar - en dat is een belangrijke crux - niet altijd in een gemeenschappelijk verband. Dit maakt dat bij voetbal inter-etnische verhoudingen tussen sporters en verenigingen als vanzelf een belangrijk punt van beschouwing zijn. Andere sporten kennen die situatie in mindere mate. Bij 'witte' sporten zoals hockey, korfbal en handbal is diversiteit relatief ongewoon. En bij sporten die een duidelijke 'zwarte of etnische' geschiedenis in zich dragen (basketbal, honkbal, boksen, worstelen) is diversiteit juist kenmerkend voor die sport. Bij het voetbal is de aanwezigheid van gekleurde voetballers bij de profs en bij de amateurs inmiddels ook uitgegroeid tot een vanzelfsprekendheid. Bij de prestatie-elftallen speelt kleur bijna geen rol. Maar als het gaat om recreatie, dan sluimert er nog wel vaak een concurrentiestrijd over de culturele normen in en rond het voetbalveld. De in het voetbal soms openlijk gehanteerde mengingsstrategieën (niet teveel allochtonen op de club) illustreren die spanning.

Dat brengt ons bij het tweede punt van spanning in de onderzoeksgegevens. De interviews bij voetbalverenigingen wijzen vooral uit dat het vaak mis gaat in de lagere regionen. De sporttheo-

rie en de enquête leggen evenwel meer het accent op agressie in de prestatiesport. Dit onderscheid lijkt vooral samen te hangen met de vraag waar het accent op wordt gelegd: op geaccepteerde vormen van agressie of op sterk betwist onsportief gedrag. Bij prestatiesporters heeft het onreglementaire gedrag vooral betrekking op tactische overtredingen, op het misleiden van de scheidsrechter en dergelijke. Met het oog op het 'heilige' resultaat, zijn topsporters bereid om hun toevlucht te nemen tot dergelijke kleine overtredingen. De neutrale toeschouwer duidt hun dat ook nauwelijks euvel. Buitenproportionele acties worden echter minder snel overwogen, vanwege het teambelang en het scherpe oog van de camera's, de scheidsrechter en de trainer.

Bij de recreatieve amateur(voetbal)sport ligt het aantal overtredingen veel lager dan bij de professionals. De overtredingen die worden begaan, hebben echter een grotere kans op ontsporing. Bij recreatieve amateurs is er namelijk minder (zelf) controle op de grenzen van hard spel. Dit wordt overgelaten aan de clubscheidsrechter, aan wie op voorhand echter maar weinig gezag wordt toegekend. De spelers nemen het dus niet zo nauw met de regels, maar zijn tegelijkertijd wel erg gevoelig voor het ondergaan van overtredingen. Zeker als door de scheidsrechter dan niet wordt opgetreden, ervaart men al snel onrecht. Met andere woorden: men wil wel eens uitdelen, maar liever niet incasseren. Dit maakt dat bij onreglementair spel (actie) er een sluimerende dreiging is van eigen richting door het slachtoffer (reactie). Deze mix van ongemerd sportgedrag en assertief burgerschap lijkt een belangrijke verklaring te zijn voor de agressie bij recreatieteams. Het is meteen ook een illustratie hoe maatschappelijke en sportspecifieke verklaringen op elkaar inwerken.

Agressie in de sport is met andere woorden niet alleen maar af te doen met een verwijzing naar invloeden van buiten. Natuurlijk wordt de maatschappelijke achtergrond meegenomen naar het sportterrein, net zoals dat de opkomst van assertief burgerschap een rol speelt. Maar het adagium dat sport alleen maar een afspiegeling is van 'de' maatschappij is te simpel. Nee, agressie is deels ook in de sport ingebakken door de neiging grenzen op te zoeken.

Een groot gedeelte van de door ons gesproken amateur-voetballers vindt dat opzoeken van de grenzen en het niet zo nauw nemen met de spelregels gewoon ('het hoort erbij'), anderen ervaren het als zeer vervelend. Aannemelijk is dat deze tweespalt breder speelt en kan leiden tot negatieve selectiemechanismen. Een deel van de sporters wijkt uit naar andere omgevingen (zaalvoetbal, andere regio's) of stopt geheel met de sport. Ook kaderleden (scheidsrechters, bestuurders, trainers) kunnen hierdoor afhaken. Degenen met de hoogste acceptatiegrens blijven dan achter en versterken zo het verder opzoeken van de grens.

Daarmee kan voetbal in een negatieve spiraal terechtkomen. Het risico is dat wedstrijden vaker uit de hand gaan lopen en de sfeer verhardt, zoals in Rotterdam al het geval lijkt te zijn. Die ontwikkeling kan ook negatieve gevolgen hebben voor de maatschappelijke omgeving. Waar vechtsporten moeilijke jongeren vaak ook lessen bijbrengen voor het maatschappelijk leven, worden voetballers met een zwakke maatschappelijke achtergrond door het sporten ogenschijnlijk eerder ontvankelijker voor antisociaal gedrag en voor negatieve beeldvorming (vooroordelen worden bevestigd). Voetbal als derde milieu (naast thuissituatie en school c.q. werk) kent weinig normatieve inbedding en dat gedrag kan ook mee teruggenomen worden naar de maatschappij.

5.5 Adviezen voor beleidsinterventies

Uit het voorgaande spreekt dat de onderkende urgentie om op sommige plekken in de sport in te grijpen, onderstreping verdient. Voordat sport weer als voorbeeld kan worden gesteld voor andere sectoren, is het van belang het eigen huis op orde te brengen. Samenwerking met de gemeente kan daarbij lonend zijn, maar het ontbreekt hier vaak nog aan instrumentarium. De vrijetijdsector is immers relatief autonoom en kenmerkt zich door een grote mate van vrijheid. Met deze historisch gegroeide 'taakverdeling' dient bij het nadenken over oplossingen dus rekening te worden gehouden.

Agressie in de breedtesport manifesteert zich het sterkst bij amateurvoetbal, maar ook andere (team) sporten hebben er mee te kampen. Onze adviezen hebben merendeels betrekking op het (Rotterdamse) amateurvoetbal, maar kunnen ook meer algemeen worden gelezen. Ze slui-

ten bovendien aan bij de bredere discussie over het terugdringen van agressie en geweld in de samenleving door middel van preventie en repressie, en bij de vraag hoe om te gaan met sociale (culturele) spanningen. De algemene strekking is dat het terugdringen van agressie in de sport meer gebaat is bij een programmatische aanpak dan een incidentele projectmatige aanpak. Achtereenvolgens komen we tot de volgende adviezen:

1. *Monitoring en een goede analyse van patronen bij incidenten.*
2. *Normatieve inbedding van wedstrijdgedrag.*
3. *Verbetering van de kwaliteit van scheidsrechters en coaches.*
4. *Expliciteren van gedragsregels op verenigingsniveau.*
5. *Actiever toezicht op wedstrijden zowel op verenigingsniveau als door de bond.*
6. *Het actief begeleiden van verenigingen met een verhoogd risico.*
7. *Invoering van alternatieve straffen.*
8. *Harder straffen (lik-op-stuk-beleid).*
9. *Veranderen van de competitiegrenzen.*
10. *Nader onderzoek naar menging van allochtonen en autochtonen als strategie.*

1. Monitoring en een goede analyse van patronen bij incidenten

Bij veel clubs en sportbonden ontbreekt het aan een duidelijk overzicht van onregelmatigheden. Daarnaast worden misstanden vaak als op zichzelf staande incidenten gezien en leiden ze dus hoogstens tot incidenteel beleid. Wanneer wel onderkend wordt dat er problemen zijn, treden in eerste instantie vaak afschuifmechanismen op. De tegenstander, de scheidsrechter, de bond of juist de club had beter moeten optreden e.d. Er is kortom binnen de sport geen sterke neiging om zich op te stellen als een lerende organisatie. Het initiatief van de hockeybond om dit te doorbreken via monitoring en analyses van incidenten verdient zeker bij andere (bonden van) teamsporten navolging. Dit maakt een gerichtere aanpak mogelijk.

Dit betekent tegelijkertijd dat op verenigingsniveau een goed rapportagesysteem moet worden opgebouwd. Een fair play wedstrijdformulier in te vullen door de tegenstander, zoals ontwikkeld door een Rotterdamse club, kan hierbij een werkzaam instrument zijn. Ook exit-gesprekken met gestopte sporters en kader kunnen voor een groter inzicht in het eigen functioneren zorgen. In ieder geval is het minimaal wenselijk dat bij verenigingen die te kampen hebben met sportagressie een bestuurslid dit probleem opneemt in zijn of haar portefeuille, beleid ontwikkelt en erover rapporteert.

Het verbeteren van de analyse van incidenten zou ook kunnen uitmonden in een dialoog tussen (bij agressie betrokken) verenigingen. Sportbonden zouden acties kunnen initiëren om gesprekken tussen sportclubs te bevorderen en zo zelfreflectie uit te lokken en eventuele onterechte beeldvorming tegen te gaan.

2. Normatieve inbedding van wedstrijdgedrag

De relatief nonchalante houding van sporters, trainers en (in mindere mate) scheidsrechters over het feit dat de voetbalsport de laatste jaren is verhard is een kwestie op zich. Men lijkt zich erbij neer te leggen dat de opvattingen over sportiviteit zijn vervaagd en dat sommige spelers zeer snel gefrustreerd raken door tegenslag. Deze situatie geldt in mindere mate ook voor andere (team) sporten. Het terugdringen van hard en onsportief wedstrijdgedrag via oproepen tot fair play lijkt vooralsnog weinig effect te sorteren. Bij campagnes voor sportief gedrag halen idealisme en moraliseren weinig uit. De hooggestemde idealen ketsen af op de belevingswereld van sporters waarin een zekere mate van hardheid, list en bedrog en tactische uitingen ervan zoals: duwen, trekken, provoceren en misleiden (schwalbe) veelal als 'all in the game' worden beschouwd. Wil men de sportcodes herijken dan zal men dus moeten aansluiten bij de opvattingen van sporters over wat kan en wat niet kan. Daarbij is het wenselijk om hen niet alleen als

groep, maar vooral ook als individuele personen aan te spreken. Uitgangspunt van een campagne zou kunnen zijn om sporters aan het denken te zetten waar hun eigen grens ligt (in plaats van alleen maar af te wachten waar de scheidsrechter, coach of spelersgroep de grens trekt). Een dergelijke campagne met een confronterend karakter¹ biedt meer soelaas dan vanaf de kansel oproepen tot fatsoen.

3. Verbetering van de kwaliteit van scheidsrechters en coaches

Een belangrijke sleutel voor reductie van sportagressie is herkenbaar gezag van scheidsrechters en coaches. De (emotionele) neiging tot eigen richting bij sporters en omstanders dient tijdens de wedstrijd primair door hen beteugeld te worden. Dat brengt een grote verantwoordelijkheid en druk mee op deze functies. Bij sporten waar zelfdiscipline niet vooropstaat werkt die druk nu nog vaak negatief uit (coaches die zich laten meeslepen en het verkeerde voorbeeld geven, wankelmoedige scheidsrechters). Een zekere uniformering en standaardisering van deze functies kan er toe bijdragen dat gezag én plezier worden teruggewonnen. Een meer consequente stijl van coachen binnen een club of bond en een meer consequente stijl van communiceren en hanteren van regels binnen het scheidsrechterskorps, bieden daarvoor handvatten. Avonden voor clubcoaches, clubcursussen voor de eigen scheidsrechters, (opfris)cursussen bij de bond zijn daarbij van belang. De omgang met agressie in en rond het sportveld zou tijdens bovengenoemde cursussen als zelfstandig thema behandeld moeten worden.

Daarnaast kan gezag ook een meer fysieke uitdrukking krijgen. Bijvoorbeeld door clubscheidsrechters in tenue te laten fluiten (verplichte *dress-code*) of coaches net als aanvoerders een zichtbare band te laten dragen.

4. Expliciteren van gedragsregels op verenigingsniveau

Veel verenigingen met name in de grote steden zitten in een veranderingsproces. Door wijzigingen in het ledenbestand is de 'oude club' niet meer, en in de 'nieuwe club' is er een gebrek aan algemeen gedeelde codes en soms ontbreekt zelfs letterlijk een gemeenschappelijke taal.

Het is daarom van belang dat (oude) ongeschreven omgangsregels over douchen, gedrag op het clubterrein e.d. worden geëxpliciteerd (lees: op schrift gesteld) en geactualiseerd. Belangrijk is dat de regels in overleg met clubleden worden opgesteld en dus aansluiten bij de belevingswereld en ervaringen van de leden. De club kan zelf ook het goede voorbeeld geven door een goed gastheer te zijn voor ontvangende clubs en scheidsrechters. Ook de kaderleden hebben hierin een verantwoordelijkheid.

De vereniging zou zich ook kunnen uitspreken over taalgebruik (scheldwoorden) en over het bezigen van een andere dan de Nederlandse taal door verenigingsleden in de kantine, in de kleedkamer, langs de lijn en dergelijke. Hierbij is wel terughoudendheid geboden gezien de taalvrijheid en het feit dat niet iedereen de Nederlandse taal machtig is. Uitsluiting op grond van taal dient voorkomen te worden. De onderlinge communicatie tussen verenigingsleden en *binnen* een team is een primaire verantwoordelijkheid van de vereniging.

In de wedstrijd is het van belang dat met de tegenstander zoveel mogelijk in dezelfde taal wordt gecommuniceerd om onbegrip en onnodige spanning te voorkomen. Het is daarom wenselijk dat in de competitie de nadruk wordt gelegd op het communiceren in het Nederlands. Allochtone teams behoren zich daar niet aan te onttrekken. Een standpunt of beleidsstrategie op dit punt moet komen van de organisatie voor scheidsrechters en/of de KNVB; scheidsrechters dienen zich hieraan te conformeren.

¹ Vergelijk de vuurwerkcampagne 'Je bent een rund als je met vuurwerk stunt' en de rij-alcoholvrij- campagne 'Wie is de Bob?'

5. Actiever toezicht op wedstrijden zowel op verenigingsniveau als door de bond

Bij wedstrijden en in het bijzonder risicowedstrijden (zoals derby's en wedstrijden tussen teams waarbij het in het verleden al vaker is mis gegaan) weten spelers, coaches en scheidsrechters er soms onderling niet uit te komen. Het is bij dergelijke 'beladen' wedstrijden van belang dat tijdens een time-out of tijdens de rust een beroep kan worden gedaan op een wedstrijdsecretaris of bestuurslid van één van de betrokken verenigingen. Deze 'verenigingsvertegenwoordiger' kan spelers aanspreken op hun gedrag en wijzen op het verenigingsbeleid. Er zou – bij aanwezigheid van een dergelijk persoon - door scheidsrechters dan vaker een time-out kunnen worden aangevraagd voor overleg.

Ook de sportbond zou bij risicowedstrijden duidelijker aanwezig moeten zijn door middel van wedstrijd- en clubwaarnemers.

6. Het actief begeleiden van verenigingen met een verhoogd risico

Veel clubs hebben het voornemen om de sportpraktijk te verbeteren en het agressiepeil binnen de vereniging aan te pakken. Het ontbreekt hen echter vaak aan inzicht en middelen om de praktijk structureel te verbeteren. Het samenvallen van clubfactoren die een negatieve invloed hebben op spelverruwing (kwantitatieve en kwalitatieve kaderproblemen, gespannen verhoudingen met andere verenigingen, beperkte financiële middelen of schulden), maakt het vinden van een oplossing extra gecompliceerd. Sportkoepels en gemeentelijke sportraden kunnen een helpende hand bieden door verenigingen (professionele) ondersteuning te bieden. Sportclubs kunnen zelf om ondersteuning vragen. Maar voor verenigingen die herhaaldelijke betrokken zijn bij ernstige incidenten op het sportveld kan (professionele) ondersteuning worden voorgeschreven.

7. Invoering van alternatieve straffen

Bij wangedrag van zogenaamde 'first offenders' kan het opleggen van een alternatieve straf (wedstrijden fluiten, onderhoudswerk verrichten) effectief zijn. Dergelijke straffen zijn een goede middenweg tussen een boete en een lange uitsluiting. Een groot voordeel van alternatief straffen is dat de werkzaamheden direct verband (kunnen) houden met het gepleegde feit. Daarvan kan een zekere rehabiliterende (en opvoedende) werking worden verwacht, terwijl tegelijkertijd genoegdoening aan het 'slachtoffer' verschaft wordt.

Op verenigingsniveau is het invoeren van alternatieve straffen relatief eenvoudig. Op bondsniveau is het ingewikkelder en bewerklijker: er moet namelijk een straf worden opgelegd waarop kan worden toegezien. Dit vraagt extra capaciteit. Het koppelen van de overtreder aan een club- of wedstrijdwaarnemer van de bond, of aan reeds aanwezige professionele ondersteuning bij verenigingen biedt mogelijkheden.

8. Harder straffen (lik-op-stuk-beleid)

Mishandeling en bedreiging van scheidsrechters en spelers, massale vechtpartijen tussen spelers en toeschouwers vormen de zwaarste categorie bij agressie in de sport. Politie en justitie komen deels bij dergelijke ernstige misdrijven in beeld, maar vooral verenigingen en bonden moeten zich ertoe verhouden. Spelers of elftallen die zich (blijvend) schuldig maken aan ernstige vormen van agressief gedrag dienen hard te worden gestraft. Geldboetes, het schorsen of royeren van spelers of teams door de vereniging of de bond hebben een rol als sluitstuk van beleid. Spelers met een slechte staat van dienst ontspringen nu nog vaak de dans door van club te wisselen. De herinvoering van de spelersspas en het eventueel aanleggen van een zwartboek van spelers kan daar verandering in brengen. Spelers kunnen door deze maatregelen worden gevolgd en dus eerder en beter worden aangepakt of uitgesloten.

9. Veranderen van de competitiegrenzen

Agressie in de amateurvoetbal manifesteert zich meer in de grote steden. Om problemen beheersbaar te maken is er een mogelijkheid om de regiogrenzen van de competitie van verenigingen uit grote steden te vergroten. Doordat verenigingen uit dezelfde stad elkaar dan in competitieverband minder treffen zou het aantal incidenten op het sportveld kunnen verminderen. Een praktisch nadeel van deze methode is de grotere reistijd waar de verenigingen mee worden opgezadeld (de sportlocaties liggen over een groter gebied verspreid). Deze maatregel is dan ook voor de jeugd moeilijk in te voeren. Voor de lagere recreatie elftallen op senioreniveau (waar het vervoersprobleem minder speelt) is het echter wel degelijk te overwegen. Bovendien is het een voordeel dat er tegen meer verschillende teams wordt gespeeld, wat de variatie in de competitie ten goede komt.

10. Nader onderzoek naar menging van allochtonen en autochtonen als strategie

Ter voorkoming van agressie in de sport duikt het mengen van allochtonen en autochtonen op als pragmatische oplossing. Sterker nog: bij een aantal voetbalverenigingen is het standaardbeleid en een bewuste (probleemvermijdende) strategie. Anders dan bij bijvoorbeeld woningcorporaties staat sportverenigingen weinig in de weg om dit beleid te beproeven. Het effect op stadsniveau van een op culturele achtergrond gemaakte voorselectie door verenigingen is echter onduidelijk. Het zijn voornamelijk grotere verenigingen met een voltallige bezetting van elftallen, waarvan sommige zelf een ledenstop hebben, die kritisch kunnen zijn in de rekrutering van nieuwe leden. Geweigerde leden eindigen bij een vereniging van hun tweede- of derdekeus, die de luxe van selectie ontbeert. Dit zou kunnen leiden tot probleemverplaatsing en probleemoplossing bij verenigingen van tweede of derde keus. Onderzoek naar acceptatie en effecten van spreiding in het amateurvoetbal lijkt wenselijk. Zeker met het oog op het toenemende aandeel allochtonen in de grootstedelijke bevolking.